SAIDA ZUNNUNOVA ASARLARIDA KURASHCHAN QAHRAMON TALQINI

Maftuna Ubaydullayeva
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
dotsenti
Murodova Umida
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
filologiya fakulteti 1-kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.10035947

Annotatsiya. XX asr o‘zbek adabiyotida Saida Zununovaning o‘z o‘rni bor. Istiqlol yillarida tariximizga, ma’naviy merosimizga munosabat tubdan o‘zgardi. Mustabid tuzum davrida toptalgan milliy-adabiy qadriyatlarimizni tiklash borasida qator ishlar amalga oshirildi. Fitrat, Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon singari qatag‘on qurbonlari ijodini yangicha baholash, talqin etish bilan barobar yakkahokim mustabid mafkura, sho‘ro adabiyoti siyosati ta’siri, zug‘umi, tahdidi ostida qalam tebratgan G‘afur G‘ulom, Oybek, Abdulla Qahhor singari so‘z ustalari ijodiy merosini qaytadan xolis o‘rganish jarayoni boshlandi. XX asr o‘zbek adabiyoti rivojida yuqorida tilga olingan adiblar Zulfiya, Maqsud Shayxzoda, Mirtemir, Said Ahmad va Asqad Muxtor singari adabiy avlod vakillari qatorida nasrda va nazmda tanho bo‘lgan Saida Zununovaning ham muayyan xizmati bor. Shoira murakkab va tahlikali zamonda ta’qibu tazyiqlar ostida yashab, ijod qildi.

Kalit so‘zlar. Adabiyot, san’at,

Muhtaram Yurtboshimiz ta’kidlaganlaridek insonni, uning ma’naviy olamini kashf etadigan yana bir qudratli vosita borki, u ham bo‘lsa, so‘z san’ati, badiiy adabiyotdir. Adabiyotning insonshunoslik deb, shoir va yozuvchilarning esa inson ruhining muhandislari deb ta’riflanishi bejiz emas. Xalqimiz orasida mana shu g‘oyat mashaqqatli sohaga butun hayotini va noyob iste’dodini bag‘ishlab, adabiyotimiz xazinasidan munosib o‘rin egallagan o‘lmas asarlar yaratgan buyuk so‘z san’atkorlari (ularning barcha-barchasining nomlari zikr etish, albatta, ko‘p vaqtni talab qilgan bo‘lur edi) yetishib chiqqani bilan barchamiz haqli ravishda faxrlanamiz.

Adabiyot: so‘z san’ati azaldan xalq qalbining ifodachisi, haqiqat va adolat jarchisi bo‘lib keladi. Bunda xalqimiz uchun xizmat qilgan shoir va yozuvchilarning o‘rni beqiyosdir. Zamonamizning serqirra ijodkorlaridan biri, nasrda va nazmda tanho adibamiz Saida Zununova ana shunday zabardast qalam sohiblaridan biridir.

Shu o‘rinda Yurtboshimizning ayollar haqida aytgan quyidagi so‘zlarini tilga olib o‘tishni lozim topdik: “Oilani ham, jamiyatimizning ham birlashtirib, unga fayzu barokat kiritadigan, xonadonlarimizni mehr-muhabbat, nafosat, ezgulik nuri bilan munavvar qiladigan zotlar ham aslida mo‘tabar onalarimiz, munis opa-singillarimizdir.[1.136.] Chindan ham ayollarimizning oilada tutgan o‘rni beqiyos. Oqila, go‘zal ayollar o‘zlarining g‘amxo‘rligi, mehribonligi, qalbi daryoligi bilan oiladagi, qolaversa jamiyatdagi muvozanatni, poklik, halollik, samimiyat va adolat muhitini saqlab turadilar. Ulug‘ donishmandlar Vatanga eng munosib ta’rif izlaganda, uni ona siymosiga qiyos etganlarida katta ma’no bor. Dunyoda “muqaddas” degan so‘zga eng munosib zot ham - Onadir.

Onani e’zozlash-bizning millatimiz, xalqimiz uchun qadriyat darajasiga ko‘tarilgan fazilat. Chunki ayollarni qancha ulug‘lasak, hayotimizning chirog‘i, umrimizning guli deb e’zozlasak, demakki, oilamizni, Vatanimizni e’zozlagan bo‘lamiz”.[2.11.] Prezidentimizning ayollarga bunchalar hurmat-ehtirom ko‘rsatishlari bejiz emas. Chunki xalqimizning buyuk tarixida o‘zining jasorat va matonati, aql-zakovati, nafosat va nazokati bilan o‘chmas nom qoldirgan To‘maris, Bibixonim, Gulbadanbegim, Zebinniso, Nodira, Uvaysiy, Anbar otin va boshqa yuzlab ayollarimizning nomlarini hamisha ehtirom bilan tilga olamiz. Zabardast qalam sohibasi Saida Zununova ana shu buyuk momolariga munosib voris bo‘la olgan, oilani ham, ijodni jamoat ishlarini va davlat ishini ham bir xilda olib borishga erishgan risoladagi ayollardan edi. Boisi na hayot sinovlari, na cheksiz qismat ish va tahqirlashlaru tazyiqlar uning irodasini buka oladi. Saida Zununova har qanday sharoitda ham oilasiga, sevimli turmush o‘rtog‘i Said Ahmadga sodiq qoldi. Oilasini asrab, uning obro‘si uchun kurashdi. Saida Zununova ayol qalbi navolarini nasrda va nazmda chiroyli qilib kuylay olgan iste’dodli ijodkordir. Boisi uning hayotiy hikoyalari, qissalari, she’r va dostonlari adabiyotimizning eng sara namunalariga, kitobxonlarimizning sevimli asarlariga aylangan. Saida Zununova asarlarini unisi yaroqsiz, bunisi yaroqli deb turkumlarga ajratish qiyin. Ularning har biri kitobxon uchun hamon aziz va ardoqli. Xonandalar tilidan tushmay qo‘shiq qilib kuylanib kelinmoqda.

XX asr o‘zbek adabiyotida Saida Zununovaning o‘z o‘rni bor. Istiqlol yillarida tariximizga, ma’naviy merosimizga munosabat tubdan o‘zgardi. Mustabid tuzum davrida toptalgan milliy-adabiy qadriyatlarimizni tiklash borasida qator ishlar amalga oshirildi. Fitrat, Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon singari qatag‘on qurbonlari ijodini yangicha baholash, talqin etish bilan barobar yakkahokim mustabid mafkura, sho‘ro adabiyoti siyosati ta’siri, zug‘umi, tahdidi ostida qalam tebratgan G‘afur G‘ulom, Oybek, Abdulla Qahhor singari so‘z

ustalari ijodiy merosini qaytadan xolis o‘rganish jarayoni boshlandi. Badiiy asarga yangicha talablar asosida yondoshish, so‘z san’ati tarixiga dahldor masalalarni tadqiq etish va haqqoniy yoritib borish adabiyotshunoslikning dolzarb vazifalaridan bo‘lib turibdi. Chunki istiqlol yillarida odamlar ongu tafakkurida tub o‘zgarishlar ro‘y berdi, ularning uzoq yillar mobaynida komunistik va sho‘ro mafkurasi tamoyillari asosida shakllantirilgan fikrlash tarzi, dunyoqarashi, bir so‘z bilan aytganda, odamlarning o‘zi o‘zgardi.[3.]

XX asr o‘zbek adabiyoti rivojida yuqorida tilga olingan adiblar Zulfiya, Maqsud Shayxzoda, Mirtemir, Said Ahmad va Asqad Muxtor singari adabiy avlod vakillari qatorida nasrda va nazmda tanho bo‘lgan Saida Zununovaning ham muayyan xizmati bor. Shoira murakkab va tahlikali zamonda ta’qibu tazyiqlar ostida yashab, ijod qildi. Uning ijodiy merosi ayrim ziddiyatlardan xoli bo‘lmagan holda o‘ziga xosligini, tabiiy nafosatini saqlab qola olganligi bilan qadrlidir. Bunga shoirning davr farzandi ekanligi ham, hukmron partiya a’zosi bo‘lganligi ham monelik qila olmadi. U o‘tgan asrning ikkinchi yarmidagi adabiy o‘zgarishlar jarayonida, Abdulla Qodiriy iborasi bilan aytganda “shaxsi butun ijodkor” darajasiga ko‘tarildi. Said Ahmad qatag‘onga uchrab, nohaq qamalgan yillarda og‘ir kunlarni boshdan kechirdi, ammo insoniyligini yo‘qotmadi, e’tiqodida sobit turdi, qiyinchiliklarga qarshi mardona kurashib, ijodkorlik, yaratuvchilik pozitsiyasidan chekinmadi. Shoirning aksar she’rlari shaxsiy kechinmalari, qalb tug‘yonlarining nidosi, o‘z umrining parchalari, ammo ularning shaxsiyatining tor qobig‘ida qolib ketmadi. Barcha zamonlarda ham birday sanalgan insoniy tuyg‘ularni tarannum etib, kitobxon ma’naviy-estetik dunyosini boyitishga xizmat qilmoqda. Shoiraning 1962 yilda yaratilgan “Tomchilar” she’ri bunga misol bo‘la oladi. She’rning lirik qahramoni tabiat musaffoligi haqida yurakdan qayg‘uruvchi jonkuyar inson. U tabiatning musaffo bo‘lishini istaydi. Tabiatga qo‘ngan har bir gardni kipriklari bilan supirishgada tayyor tabiat shaydosi.

Ey, billur tomchilar, sizlar qay yoqdan,
Qay yoqlardan kelding, aytgan, aziz qor?
Chindan shaffofmisiz, chindan oqmisiz,
Atom zahrasidan yiroq, pokmisiz?
Okean ustidan suzgan bulutlar
Olib kelmadimi o‘z qanotida?
Shamol haydab kelgan bo‘lmasin tag‘in
O‘sha tomonlardan uchqur otida?
Yo‘q, shoshmang, qayga siz?

Yo‘q, shoshmang, to‘xtang!
Bolamdan sizni kim ayirmoqchi, kim?
Uning sho‘xligiga hamroh bo‘lingiz,
Yuz, sochlarida porlang, qo‘ninggiz,
Yo‘q, sizni bulg‘olmas, bulg‘olmas hech kim!
Bugun shuning uchun tashvishda olam,
Notinchdir bog‘-rog‘lar, ellar notinchdir.
Notinchdir sayyohlar, giyohlar tamom,
Yaproqlar oshig‘i-yollar notinchdir.
Gullarning labida shubhadan o‘kinch,
Ayniqsa onalar uyqusiz notinch.
Sizning qatranggizga dog‘ tushirsa kim,
Bugun tabiatning qahriga mahkum.
Xalqlarning g‘azabi qo‘ymaydi omon,
Xalqning g‘azabidan nima bor yomon?[4.38.]

Bahor, tabiat mavzulari shoiraning eng sevimli mavzularidan biri edi. Bahor haqida Saida Zununovachalik ajoyib misralar bitgan ijodkor kamdan-kam topiladi. Shoira chin ma’noda bahor va baxt shaydosi edi. Buni shoirning “Bahor” she’rida ham ko‘rish mumkin:

Husningning menchalik shaydosi yo‘qdir,
Menchalik to‘ymagan gadosi yo‘qdir.
Ko‘kda o‘yin qilgan sho‘x qaldirg‘och ham,
Yaxshilik yugirgan ham o‘t, og‘och ham,
Bo‘tana suvlarning yuzidagi gul,
Qirdagi lola-yu, tog‘dagi sunbul
Qalbimga soladi rashksimon tuyg‘u,
Qalbimga soladi rashksimon g‘ulu.[5.59.]

Taniqli tanqidchi, adabiyotshunos olim Ibrohim G‘ofurov Saida Zununova haqida quyidagilarni yozadi:

“Saidaning boshiga o‘shanda Saidnikidan kam bo‘lmagan mushkul ish tushdi. Uni uyushma kotibiyatiga chiqarib “Xalq dushmani” Saiddan voz kechishni talab qildilar. O‘shqirdilar. Do‘q-po‘pisalar yog‘dirdilar. Yosh bo‘lsa ham ikki oliy institutni tugatgan, tahsil ko‘rgan, toshdan qattiq bardoshli qiz edi. O‘rtaga olib qistadilar. Voz kechmadi. Shunda ma’lum bo‘ldi: hech qanday kuch uni voz kechishga majbur qila olmasdi. Yo‘q u Saida bo‘lgani uchungina emas. Uning degani, tanlagani, taqdiriga qo‘shgani Said bo‘lgani uchun ham u hech qachon voz kechmas edi. Uzoq yillar o‘tgandan so‘ng, hatto Saida ham

dorulbayoqoga ko‘chgandan so‘ng Said bu haqida yozdi. Yig‘lab-yig‘lab, jigari xun bo‘lib yozdi. Yillar yuragi tubida yotgan armoni, alam, muhabbatini qog‘oz sahifalariga to‘kdi. Uning Saida haqidagi xotiralarini Saidning eng go‘zal go‘zal dostoni, o‘lmas taronasi deyish mumkin.

Said va Saida...

Saida o‘sha tunlari yillar Saidni kutdi. Izlaridan yurdi. Tazyiqlar, ta’qiblar, xo‘rliklarning hammasiga chidadi va kutdi. Saidani taqdir kutish va bardosh uchun yaratganga o‘xshardi. Uzundan-uzoq romanlar, tarjimalarni uyqusiz tunlar, qutsiz kunlar o‘tirib mashinkaladi. Shunda mehnatni haloskor deb bildi. Keyin u hamma vaqt mehnatning go‘zalligi va insoniyligi haqida yozdi. Hamma qahramonlarini mehnatning turfa sinovlaridan o‘tkazdi. Barcha she’rlari, dostonlarini tuganmas mehnat ichra o‘zini o‘zi yaratgan va tuganmas mehnat yutib chiqqan odamlarning va ayniqsa xotin-qizlarning qo‘shig‘i kabi yaratdi.

Mehnat qila bilmaslik, birovning erki, ixtiyorini bo‘g‘ish, o‘zgalar va ularning baxtsizligi hisobiga kun ko‘rishlikni borib turgan ma’naviy qashshoqlik va razolati deb hisobladi. O‘sha qiyin elliginchi yillar uni shularga o‘rgatdi. U o‘zini Saidga bag‘ishlashga qaror qildi. Uning bu qarori 40-50 yillar orasida yetildi. Saidni tomom nohaq jazolaganlaridan so‘ng uning bu qarori qat’iy mustahkamlandi. U o‘z oldiga Saidni kutish va bu qiyinchiliklarni yengib o‘tish maqsadini qo‘ydi. U Saidning haqligi, begunohligi va o‘zining ham haqligi, to‘g‘ri ekanligiga ishonardi. Bu yemirib bo‘lmas ishonch Saidning noyob xarakteriga qo‘shilib, alohida poetik olamga aylandi va uning endigi yozadigon barcha asarlarining to‘qimasiga kirdi.

Saida va Said...

Saida sabrsizni tiz cho‘ktiradigan, irodasizni yetti bukib tashlaydigan, beburdni bir umrga yuzi qaro qiladigan o‘sha og‘ir sharoitda yuqori ko‘tarila oldi. Saidaning qonida bormikin qahramonlik? Yoki bu qimmatli xususiyatni o‘zi duch kelgan juda og‘ir atmosferada unga zid insoniy kuch-qudrat sifatida ko‘ngil qa’rilarida tarbiyaladimikan? Ayollarning qoni mahramlikdan qorishgan bo‘ladi. O‘rta asr Yevropa faylasufi Montenning essesidagi erlari o‘limga hukm etilgan rimlik ayollar ularga og‘ir damlarda qanday dalda berganliklari, qanday ibrat ko‘rsatganliklari va erlari bilan birgalikda o‘lim sharobini ichganliklari bejiz emas. Ayollar mahramlikda bunday fidoyilik, jon berishga tayyor bo‘ladilar.

Sen menga bemalol suyanavergil
Mushkulning, dardingni-borin to‘kib sol...

Bu Saidaning sal keyinroq yozgan satrlari. Faqat o‘ziga juda ishongan kishi shunday mahramona yozadi. Hayot qanday bo‘lmasin, unda mustaqil, mustahkam tura oladigan kishi shunday dilovarlik bilan yoza oladi va shunday mahramona harakatlarga doim qodir bo‘ladi. Saida o‘z xarakteridagi mana shu teran insoniy fazilatni barcha asarlariga olib kirdi, qahramonlari taqdirida uni tahlil qildiyu, yozuvchi va inson, ayol va uning asarlari mana shunchalar biri-biroviga uyg‘unlashib ketgan edi. Saidaning keyinchalik badiiy asarlarida urug‘ olgan sadoqat, mehr, vafo, oqibat singari ahloqiy me’yorlar xususidagi qarashlari ham xuddi shu mahramlikdan quvvat olar edi.

Birga jarga tushgum va oshgum dovon
Do‘stsiz, sadoqatsiz hayotim hayot?[6.7.]!

Mana, oradan yillar o‘tdi. Bugun davralarda Saida Zununova ko‘rinmaydi. Lekin uning xotirasi ko‘ngillarda barhayot. Nozik nidolari, dilbar, noyob istioralari hamon she’riyat muxlislarini hayratga solib kelmoqda. Ishqning o‘ynoqi havolariga to‘lgan g‘azallar to‘y-hashamlarda xofizlar tilidan tushmaydi:

Yo‘qlamagan har kuning yilcha bo‘lurmi, hay-hay,
Shunchalik shafqat bilmas dilcha bo‘lurmi, hay-hay.
Xush surating bir nafas tark etmas hayolimni,
Ko‘z shahlo-yu, qosh esa qilcha bo‘lurmi, hay-hay.
Har so‘zda yuz andisha qilgum donoligingdan,
Ko‘nglingning nozikligi qilcha bo‘lurmi, hay-hay.
Goh xanjar, goh asaldek so‘zlaringdan dog‘daman,
Jon olib, jon berguchi tilcha bo‘lurmi, hay-hay.
Qanoatda Saida filcha bo‘lurmi, hay-hay[7.115.].

Bunday diltorlar satrlardan Saida Zununova ijodidan yana ko‘plab namunalar keltirishimiz mumkin. Shoiraning “Sen ham shundaymiding”, “Notavon ko‘nglim”, “Ko‘zlariga singib ketar vujudim”, “Subhidamda suvga chiqsam” kabi she’rlari ana shular jumlasidandir.

Lirik qahramon va shoira shaxsi munosabati.

Saida Zununova o‘z asarlarida dam mehribon, dam vafodor, dam turmush ishlarida tangu tor, olchoq qaynonalar, o‘z haqi uchun talasholmaydigan, o‘ta andishali beozor, sochi supurgi kelinposhshalar, erini urush maydonlarida yo‘qotgan va bir umr ko‘zi yo‘lda ularni kutgan sadoqatli beva ayollar, erki o‘ta chekli xotin-qizlarni zo‘r mahorat bilan tasvirladi, ularning nozik yelkalariga olgan og‘ir yuklari haqida hikoyalar, dostonlar, she’r va qissalar bitdi. O‘zbek ayollarining or-nomusi, uyat-andishasini qadrlovchi asarlar yozdi. O‘zbek ayoli

ma'naviyatning jon tomirlarini jon-jahdi bilan hikoya qildi. O'zbek qizlarining uzun sochlarini o'rab yurishini yoqtirgan shoira quyidagi satrlarni bitdi:

Sochim qora bo'lsa ,tim qora bo'lsa
Orqamda to'lg'anib tursa yurganda.

Bular shoiraning 40-50-yillardagi ideali edi. Shoir urish bevalarining vafolarida qanchalik insoniylik borligini haqqoniy satrlarda ulug'lovchi betakror asarlar yaratdi. Saida Zununova tasvirlagan ayollar haddan tashqari kamtarin edilar. Avvalo ularning hayotga qo'yadigan talablari ham kamtarin edi. Ular ko'p narsa istamaydilar. Oddiy narsalardan qanoatlanadilar. Ehtiyojlar ko'p emas. Ko'p bo'lsalar ham yuzaga chiqarmaydilar. Shoiraning juda ko'p qahramonlarida shunday tortinchoqlik, uyatchanlik ko'zga tashlanib turadi. Bu yozuvchi o'ylab topgan narsa emas. U uzoq davom etgan tarixiy muhitning natijasi. Qolaversa, biz XX asrda xotin-qizlar emansipatsiyasini hamisha o'zimizga chala-yarim talqin qilib kelganmiz. Emansipatsiya har doim bosh qotiradigan masala. Ayolning to'la hajmdagi teng huquqlikka erishish va uning to'laqonli har tomonlama foydalanish bu hayotning ayniqsa biz yashab kelgan, bizga o'rganish bo'lgan hayotning to'la o'zgarishi yangilanishi va shular asosida g'alabasi bo'lar edi, albatta.

Ijodkor shaxs biografiyasi hayotiy voqealar yig'indisigagina bo'lib qolmay, balki shoir qalbida kechgan tuyg'ular manbai sifatida ham qoplanadi. Shu bois biror adib ijodi o'rganilganda uning tarjimai xoli ham nazardan chetda qoldirilmaydi. Badiiy asarning yaratilishiga turtki bo'lgan hayotiy voqealar va kechinmalarni o'rganish esa o'sha asar zamirida yotgan yashirin ma'no qatlamlarini ochishga yordam beradi. Adabiyotshunoslik ilmida struktural metod asoschisi sifatida tan olingan Yu. Lotman rus adibi Karamzinning tarjimayi holini jiddiy o'rganish asosida yaratgan "Karamzinning kashf etish"gina emas, balki qalb biografiyasini yaratish ekanligini ta'kidlagan va B. Ugorovning fikrini, bunga to'la erishgan. Demak, ijodkor shaxs tarjimai xolini o'rganish va biografiyasini yaratishdan maqsad uning badiiy va publitsistik asarlariga asos bo'lgan hayotiy voqealarni qayta tahlildan o'tkazish hamda o'sha asarlarni tushinish uchun "kalit" topishdan iborat.

Iste'dod egasi kuchli shaxsiyatga ega bo'lsagina, muhit qarshisidagini yengib o'ta oladi. Qolaversa, muhitning o'zi unga mavzu berishi, o'zligini namoyon etishi uchun imkoniyatlar ochishi mumkin. Xuddi shu ma'noda murakkab zamon ko'rgiliklari, zamondoshlaridan ko'rgan tahqiru tazyiqlar Saida Zununova ijodida chuqur iz qoldirdi. Shoira ikkinchi jahon urishi keltirgan mislsiz kulfatlarning guvohi. 50- yillar qatag'onining ham shohidi,

ham jabrdiydasi bo‘ldi. Hayotida o‘chmas iz qoldirgan ikki tarixiy hodisa uning ijodkor va shaxs sifatida shakllanishida, asarlarining mazmun-mundarijasini belgilashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Saida Zununovaning aksariyat she’rlarida muallif shaxsi bilan lirik qahramon juda yaqin yoki teng. Buni quyidagi satrlarda ham yaqqol ko‘rish mumkin:

Kurashsiz, mehnatsiz shodlik kulguni
O‘g‘irlik mol deyman, qilaman hazar.
Kasbimning parchasi singmasa agar
Rozimasman birov hadya etsa zar[8.166].

Said Ahmad “ushbu satrlar Saidaxonning she’rda chizilgan suratiga o‘xshaydi”[9.189.] deb yozgan . mazkur parchada shoira xarakteriga xos xususiyatlarni ham, mashaqqatli yillarning dard-alamlari aks-sadosini ham ko‘rish mumkin. Otasidan erta ajralgan shoira hayotning naqadar beshafqat ekanligini, g‘am-g‘ussa, yo‘qchilik nimaligini juda barvaqt anglagan, keyinchalik bu kechmishlarning badiiy ifodalari uning asarlariga jonlilik, hayotiy joziba bag‘ishlagan. Shoira she’rlaridagi lirik qahramon, “So‘qmoqlar” /Aziza/ qissasidagi, “Ona” /Nasiba/, “Ko‘zlar” /Laylixon/ dramalaridagi, “Ruh bilan suhbat”, “Alla” dostonlaridagi onalar obrazi muallif shaxsidan olganini tasdiqlaydi. Bu obrazlardagi kishini hayajonga soluvchi, kuchli taassurot qoldiruvchi insoniy fazilatlar, mehr-muhabbat shoiraning farzandiga va onasiga munosabatida ko‘rinadi. Iste’dodli ijodkor Saida Zunnunova «Qizingiz yozdi», «Yangi she'rlar», «Gullar vodiysi», «Qizlarjon », «Bir yil o‘ylari» kabi she'riy to‘plamlarida yosh lik sururi, Vatan shukuhi, mehnat nashidasini madh etsa, «Gulbahor», «Go‘dak hidi» kabi nasriy asarlarida oila, vafo va muhabbat mavzularini tarannum qilgan. Shoira Saida Zunnunova esa quyidagi misralar orqali ularni to‘g‘ri yashashga undayotgandek bo‘ladi:

Xiyonat, g‘iybatni bilmadim sira,
Nodonlik yo‘liga qo‘ymadim oyoq.
Ishqim bo‘lsin, dedim, nurdek pokiza,
Balki shuning uchun sochimdagi oq.

Turfa ranglardan birini yoqtirish va unga ko‘proq intilish zavqlanish inson tabiatiga xos xususiyatlardan. Ayniqsa, nozik tuyg‘ular va nafis ranglarni teran his qiluvchi, oddiy narsadan ham bir olam zavq oluvchi ijod ahlidan bu hol yanada kuchliroq namoyon bo‘ladi. Masalan, Said Ahmad gunafsha rangni yoshligidan yaxshi ko‘rar, uni ko‘rganda yuragi hapqirib, to‘lqinlanib ketar ekan. Shuning uchun bolaligida faqat gunafsha rangli varrak yasar ekan. Saida

Zununova esa feruza rangni juda yoqtirar, ilhom kelgan chog‘larda feruza ko‘zli uzugiga tikilgancha, hayol surib qolarkan. “Feruza rangning nimasi yaxshi?” degan savolga shoiraning javobi tubandagicha bo‘lar ekan: “Bolaligimni esimga tushiradi. Somonli shuvoq qilingan tomimizda bahor kezlari ko‘rpadek lolaqizg‘aldoqlar ochilardi. Atayin tomga chiqib chalqancha yotardim-da, osmonga tikilardim. Osmon so‘ngsiz, ko‘m-ko‘k. Xuddi feruzaga o‘xshardi. Hayolimga eh-he, nimalar kelmasdi o‘shanda. Uchib chiqib ketgim kelardi. Negadir, hozir osmonda o‘shnaqa tiniq feruza rang yo‘qqa o‘xshaydi”. “Bahorni qarshilab” she’rining lirik qahramoni bu o‘rinda shoiraning aynan o‘zidir.

Said Ahmadning Hamzaobod xotiralarida shoira tabiatidagi feruza rang bilan bog‘liq yangi qirralar ochib berilgan. Adibning ta’kidlashicha, “Yo‘l boshida”, “Qarz”, “Yangi sekratar”, “Kechikish”, “Kuz yomg‘iri”, “Daftardagi dardlar” kabi o‘nlab hikoyalar va bir qator lirik she’rlarning yaratilishida sayohat paytida olingan feruza ko‘zli uzuk ilhom manbai bo‘lib xizmat qilgan.

Ijodkor shaxsining shakllanishida bolaligi qay tarzda kechgani muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalik xotiralari bir umr hamroh bo‘lishi, ayrim asarlariga mavzu berishi mumkin. Abdulla Qahhorning shafqatsiz realizmiga achchiq o‘tmishi, sarson-sargardonlikda kechgan bolaligi sababchi bo‘lgan bo‘lsa, Oybek ijodidagi romantikaga moyillik, tabiat go‘zalligi va voqealarni nozik his eta olish nisbatan osuda kechgan bolalik yillari, bobosi, onasi hamda opasining ta’sirida paydo bo‘lgan. Saida Zununovaning bolaligi baxtli kechgan. Ota-onasi, buvisi bilan o‘tkazgan damlar, ayniqsa, otasining g‘amxo‘rligi unga go‘zal xotiralar qoldirgan. Urush dahshati, keyinroq otasining vafoti o‘n olti yoshli shirin hayollar, ulkan orzular qo‘ynida yashayotgan qiz uchun og‘ir zarba bo‘ladi. Bu zarbalar unga dunyo o‘zi o‘ylagandan ko‘ra shafqatsizroq ekanini anglatdi, qiyinchiliklarni yengib o‘tishni, irodali bo‘lishni o‘rgatdi. Keyinroq yolg‘iz ukasining vafoti, umr yo‘ldoshining qatag‘onga uchrashi, nohaq ayblashlar, kamsitishlar shoiraga dunyoning asl qiyofasini namoyon etdi.Hayotda juda ko‘p qiyinchiliklarni boshdan kechirgan shoira uchun tinch, osuda o‘tgan bolaligi bir umrga tatigulik go‘zal xotiralar bo‘lib qoldi. Tomda osmonning feruza rangini tomosha qilish yosh qalbga bir olam surur, zavq-shavq bag‘ishlagan bo‘lsa, oradan yillar o‘tib, yana o‘sha rangga intilish beg‘ubor damlarga, olamni yana o‘sha qalb bilan his etishga, bolalik ko‘zi bilan ko‘rishga intilishdir. Shuning uchun go‘daklikda yoqtirgan feruza rang ijodkorni to‘lqinlantiradi, ruhiga, hissiyotlariga ta’sir etib ilhom bag‘ishlaydi.

Jiyda gulining isi ham shoiraga ilhom beruvchi vositalardan biridir. U ayni jiyda gullagan kezlarda hovlida allamahalgacha kitob o‘qib o‘tirar yoki ijod qilar

ekan. Said Ahmadning yozishicha, uning o‘nlab sherlari bahorda, tabiat jiyda gullarining isiga burkagan vaqlarda yozilgan. Shoira ijodiy merosida “Jiyda gullaridan” deb nomlangan kichik sher ham bor. U jiyda gulining anvoyi atridan sarmast bo‘lgan lirik qahramoning ko‘tarinki kayfiyati tasviri bilan boshlanadi. Lirik qahramonga estetik zavq bergan tabiat mo‘’jizasidan she’r yakunida inson hayotiga taqqoslasa arzigulik falsafiy xulosa chiqarilgan. G‘afur G‘ulom, O.Sharofiddinov, L.Qayumov, J.Jabborovlarning xotiralarida Saida Zunnuova ijodining o‘ziga xosligi, o‘zbek adabiyoti taraqqiyotidagi ahamiyati ta’kidlab o‘tildi. Shuningdek, T.Sodiqova, Saida Zununova, O.Hojieva “Soz”, M.Murodova “Darvoza” she’rlarida, To‘lan Nizom “Oq gul” lirik qissasalarida shoiraning yorqin siymosini yaratishga harakat qilgan. Mazkur badiiy asarlardan ham shoira xuddi xotiralarda kuzatilganidek nahaqlik va adolatsizlikka beshafqat, lekin olijanob qalb egasi sifatida gavdalantiriladi.

Har qanday shoir she’riyatida lirik qahramon tabiatini o‘rganish o‘sha ijodkor shaxsiyati haqida muayyan tasavvurga ega bo‘lish, asarlariga xos uslubiy jihatlarni ilg‘ashda yetakchi omil hisoblanadi. Qolaversa, shoir ijodini baholashda uning she’riyatidagi lirik qahramon nechog‘lik yorqinligi, o‘zida insoniy fazilatlarni, oliy tuyg‘ularni qaydarajada mujassam etgani bosh mezonlardan sanaladi. Har bir shoir sheriyatidagi lirik qahramonini uning butun ijodi davomida yaratgan asarlarini umumlashtirish orqali yaxlit tasavvur etish mumkin. Saida Zununova she’riyatidagi lirik qahramon o‘z maqsadlari yo‘lida kurashuvchan, hayot zarbalariga uchraganda umidsizlikka tushmaydi, ertangi kunga, kelajakka ishonch bilan qaraydi. U eng og‘ir vaziyatlarda ham hayotdan go‘zallik, nur axtarishga o‘zida kuch topa oldi.

Inson taqdiri va hayot jumboqlari shoira sheriyatining mazmun mohiyatini tashkil etadi. Shoira bu jumboqlarga javob topish uchun izlanadi, uni atrofdagi barcha narsalar birdak qiziqtiradi hech narsa sinchkov nazaridan chetda qolmaydi. Tabiat va jamiyatni bir butun olam sifatida tasavur etadi, ularni bir-biri bilan bog‘liq holda o‘rganadi, o‘xshash tomonlarini kuzatadi. Tabiatdagi har bir giyoh, jonzot yoki hodisadan insonga, uning hayotiga muqoyasa etsa arzigulik jihatlar topadi.

Saida Zununova yashab ijod etgan davda bor haqiqatni, ko‘ngildagi gaplarni ro‘y–rost aytishni iloji yo‘q edi. Shu bois shoira sherlarini ayrim o‘rinlarida hayot haqiqatlarini nozik qochirmalar, ramzlar vositasida anglatishga urinishlar mavjud. “Qush” ozodlik g‘oyasi ilgari surilgan majoziy manodagi sher. Qafasda dunyoga kelgan qushcha ozod etilsa-da, uchib ketolmaydi.Chunki u osmon havosidan nafas olmagan, tor qafasni dunyo deb biladi.

Bir xayrli ish ishtiyoqida
Achinish, mehr-la qafasni ochdim
Kechdim ko‘nglim yozgan qo‘shiqlaridan
Shundan oladigan bahradan kechdim.
Uvishgan qanotlar parvozga matal,
Balki tushida ham ko‘rar osmonni.
Kishanmas, hatto ip keladi malol,
Bir marta ozodlik ko‘rgan insonga
Uchishga yaralgan ojiz jonivor,
Qani yoz chiroyli qanotingni bir.
U bo‘lsa beparvo menga jovdirar,
Go‘yo shu qafasga mixlabdi taqdir,
O‘zi bosh chiqarib, o‘zi cho‘qiydi.
Sho‘rlik ishonmasmi yo shuncha qo‘rqoq?
So‘ng pirillab ozgina joygacha uchdi,
Lekin ketolmadi qafasdan uzoq.
Uzoq ketolmadi, chunki shu qafas,
Uni yo‘rgaklagan,tug‘ilgan shunda.
Osmon havosidan olmagan nafas ,
Totsaydi,simlarni parchalarmidi?

O‘zbek adabiyotida qush timsoli an’anaviy obrazlardan sanaladi. Zulfiyaning “Uzoqlarda sayraydi bir qush ” sheridagi qush “qor qahriga isyon ko‘tarib” sayrashga, kuylashga intiluvchi bukilmas iroda ramzi bo‘lsa, Halima Xudoyberdieva sheriyatida qushcha obrazi baxt va qabohat, go‘zallik va yozuzlik, yorug‘lik va zulmat kabi manolarni yuklaydilar. Saida Zunnovaning “Qush” sheridagi qush esa mutelikda tug‘ilib o‘sgan va shunday yashashga o‘rgangan, o‘z erki uchun kurashmay taqdirda boriga ko‘nikuvchi insonning yoki butun bir xalqning ramziy obrazidir. “Qush” sheri bilan Cho‘lpon qalamiga mansub “Qushning hadigi” sherini qiyoslash qiziqarli xulosalarga asos bo‘ladi.

Cho‘lpon sheridagi qafasga mahkum etilgan qush osmon havosidan simirib, erkinlikda ulg‘aygani tufayli tor va biqiq hayotga ko‘nikolmaydi, ozodlikka talpinadi. Biroq u qanchalik urinmasin, qafasdan ozod bo‘lolmaydi. Nihoyat, taqdirga tan beradi, uning ko‘m-ko‘k dalalarni o‘rmonlarni eslab-eslab yig‘lamoqdan, to‘lib-toshib sayramoqdan o‘zga chorasi qolmaydi. Adabiyotshunos N.Karimovning fikricha, “Cho‘lpon-kechagi somon parcha-shu qush timsolida o‘z taqdirini tasvirlagan edi”. Shu o‘rinda bir savol tug‘iladi: Saida

Zununova ham “Qush” sheridagi qush timsolida Cho‘lpon singari o‘zini tasvirlamayaptimikan? Shoira tilga olgan qush balki Cho‘lpon qalamga olgan qushning qafasda dunyoga kelgan va ulg‘aygan avlodidir? Shoira salkam qirq yil avval ham ozodlikka talpingan qush haqida sher bitilganidan xabardormidi? Bizning fikrimizcha shoira otasi, o‘qimishli adabiyot muxlisi bo‘lgan Ergashboy Zunnunovdan Cho‘lpon va Hamza asarlari haqida ma’lumot olgan bo‘lsa kerak. Shundan kelib chiqib, otasi yosh shoirani Hamza bilan bir qatorda Cho‘lpon ijodi bilan ham yaqindan tanishtirgan, deb ayta olamiz. “Qushning hadigi” she’ri shoirada katta taassurot qoldirgan, yillar davomida xotirasidan saqlanib, qaysidir sabablarga ko‘ra “Qush” she’rining yaratilishiga turtki bo‘lgan bo‘lishi ham mumkin. Shu bilan she’rda ochiq-oydin istiqlol g‘oyasi ilgari surilgan, degan fikrdan yiroqmiz. Lekin she’r yaratilgan 1963 yillarga kelib shaxs va ijodkor sifatida shakllanib ulgurgan shoira zamondoshlarining erksizlikdan bo‘g‘ilayotganligini anglab yetgan, hatto buni o‘z taqdirida ham sinovdan o‘tkazgan edi. Balki shu sababli u shaxs erkini kuylashga o‘zida ehtiyoj sezdi, ochiqdan-ochiq erkka tashnalik, erksevarlikdan azoblanish ruhini singdirdi.

Shoiraning “Bir do‘st azasidan keldim ezilib”, “Tomchilar”, “Qog‘oz gul”, “Novdalar chayqalar”, “Maysa nish uribdi”, “Hayotdan nolisa birov suymaydi”, “Hayolimni buzma” kabi she’rlarida boshqa ko‘pgina zamondosh shoirlar ijodida kuzatilmaydigan ruh bor. Bu she’rlarning lirik qahramoni qanchalik mushfiq va mushtipar ayol bo‘lmasin, o‘rni kelganda yozuvchilikka, haqsizlik va adolatsizlikka shafqatsiz, shijoatli kurashchiga aylanishi mumkin ekanligi yaqqol namoyon bo‘ladi. Saida Zununovaning atiga o‘n qatordan iborat “Maysa nish uribdi” deb boshlanuvchi majoziy she’rida ariq bo‘yicha nish urgan maysaning xuddi birinchi sevgi yangilig‘ beg‘uborligi, quyoshga talpingan qiyoslarida ham ilk sevgining soddaligi mavjudligi nozik poetik til bilan ifodalanadi . Maysa hali yozning jazirasi, kuzning to‘zonli shamollari ne ekanini bilmaydi. U hayotni ariq suvining shildirashi-yu ko‘klam oftobining huzurbaxsh iliqligi deb biladi:

Maysa nish uribdi ariq bo‘yida,
Birinchi sevgidek biram beg‘ubor.
Quyoshga talpingan qiyoqlarida
Birinchi sevgining soddaligi bor.
Ko‘rmagan saraton oftobini yeb,
Kuzning to‘zonlarin mutlaqo bilmas.
Bulut ko‘z yoshidan taltayib, ishq deb,
Bahor yellariga yuz tutadi mast

Maysa nish uribidi ariq bo‘yida.
Birinchi sevgida biram beg‘ubor..

Bizning fikrimizcha, bu yerda maysani ta’riflashdan maqsad unga nisbatan o‘quvchida muhabbat uyg‘otish emas. Maysa hali hayotning achchiq-chuchugini totib ko‘rmagan, hamma narsada faqat go‘zallik va yaxshilikni ko‘ruvchi g‘o‘r qalb egasining ramziy obrazi. Inson katta hayotga qadam qo‘yar ekan, unga olamdagi barcha narsa go‘zal yoki xunuk, atrofidagi insonlar esa birdek olijanob yoki jirkanch bo‘lib ko‘rinadi. Chunki u hayotda go‘zallik bilan xunuklik, olijanoblik bilan jirkanchlik yana qancha-qancha sifatlar uchrashidan, dunyo sinoat va murakkabliklar asosiga qurilganidan bexabar, dastlabki taassurotlarini mutloq haqiqat sifatida qabul qiladi. Shu bois shoira uni maysaga qiyoslab, birinchi sevgining soddaligini, beg‘uborligini nisbat bermoqda. Tanqidchining e’tiroziga sabab bo‘lgan ikki misrasiz she’r juda g‘arib, unda ifodalanayotgan fikr ham to‘mtoq bo‘lib qolardi. She’r avvalida badiiy niyatning sir saqlanishi, so‘ng fikrda keskin burilish yasab, kitobxonni mushohada yuritishga chorlash shoira mahorati samarasidir. Tajribasiz yurak har qanday dil izhorini ishq deb qabul qilishi, o‘tkinchi havasni chin muhabbat bilan, sururidan mast bo‘lishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1.I.Karimov Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch. T., 2008 y., 136-bet.
2.Prezident I.Karimovning 1998 yil 5-dekabrda Konstitutsiyaning olti yilligiga bag‘ishlangan tantanali majlisda so‘zlagan nutqidan. Ayolga ehtirom to‘plam. T., “O‘zbekiston 1999, 11-bet.
3.И.А.Каримов Ўзбекистоннинг 16 йиллик тараққиёт йўли. // “Халқ сўзи” 2007, 31 август.
4.С. Зуннунова танланган асарлар. Т., “Шарқ”, 2001, 38-бет
5.Ўша асар, 59-бет.
6. Иброҳим Ғофуров. “Саид Аҳмад ва Саида” Саида Зуннунова Танланган асарлар. Т., “Шарқ”, 2001 йил. 6-7-бетлар.
7.Ўша асар 115-бет.
8.С.Зуннунова Танланган асарлар. Т., 1976, 1-жилд. 166-бет.
9.Саид Аҳмад Биз шундай яшадик // Йўқотганларим ва топганларим. Т., “Шарқ”, 1999. 189-бет.
10. Саид Аҳмад Биз шунда й яшадик // Йўқотганларим ва топганларим. Т., “Шарқ”, 1999. 189-бет.
11.Саид Аҳмад. Танланган асарлар. Т., “Шарқ”, 2000, 3-жилд. 188-бет.